

PROMĚNY NĚMECTVÍ V MYŠLENKÁCH NĚMECKÝCH INTELEKTUÁLŮ

Urválek, Aleš. *Vyměřování Německa: Promluvy o podstatě němectví.*

Brno : Host, 2015, 416 s.

Iveta Tomáščíková

Kniha brněnského germanisty Aleše Urválka *Vyměřování Německa: Promluvy o podstatě němectví* svým názvem asociuje román úspěšného německého prozaisty Daniela Kehlmana *Vyměřování světa*. Zatímco Kehlmann ve svém románu předkládá čtenáři fiktivní příběh dvou německých velikánů Alexandra von Humboldta a Karla Friedricha Gause, kde mimo jiné ironizuje typické německé vlastnosti a poměry, vybírá si Urválek pro účely své vědecké studie především velikány z řad německé poválečné inteligence na poli literárním (G. Grass, M. Walser, H. M. Enzensberger, B. Strauß) a sleduje, jak prostřednictvím svých děl promlouvali o Německu a němectví.

Kniha sestává z osmi kapitol a dovětku, pomyslně ji však lze rozdělit do dvou tematických celků. V prvním z nich autor představuje hlavní témata promluv o němectví v textech filozofických, politických, historiografických i literárních přibližně z let 1960–2010, v druhém se již zabývá konkrétními autory a jejich promluvami. Na němectví přitom pohlíží jako na ideu, která se naplňovala různými, značně protikladnými způsoby. Není jeho záměrem němectví hodnotit, ale zachytit je z pozice „dějin působení“.

Úvodní, metodologicky velmi pečlivě zpracované kapitole předchází tvrzení, že mluvit o Německu a němectví je složité. Proto Urválek nejprve nastiňuje možné metodologické přístupy k dané problematice — chronologický, dle typů disciplín, dle ideologického a obsahového členění. Protože však chce zohlednit tematizaci němectví nejen v čistě literárních textech, ale i na poli historiografickém, politickém či filozofickém, usiluje ve své studii o kompromis všech zmíněných přístupů.

V úvodu práce si rovněž klade jedenadvacet otázek, které se vztahovaly k problematice němectví a byly společné všem zmíněným disciplínám. Tyto otázky, jejichž zodpovězení se zpravidla odehrávalo ve dvou schématech (souhlas – nesouhlas), ústily do mediálně často vyhrocených sporů a diskuzí, které se staly hybatelem v procesu porozumění němectví. Urválkovi nejde o to popsat, kdo na dané otázky odpovídá kladně či záporně, ale zajímá ho především, co německou poválečnou inteligenci přimělo opustit diskutovaná schémata. Neboť právě v okamžiku, kdy bylo jejich zodpovězení v rámci dvou možných variant překonáno, vznikaly dle Urválka ty nejinspirativnější debaty o němectví. V úvodní části své studie, která zahrnuje zhruba první čtyři kapitoly, se snaží představit témata těchto debat a nastítnit jejich vývoj, přičemž vždy sleduje obě varianty daného schématu, což je patrné i v názvech některých kapitol, například v kapitole „Bud', anebo: kontinuita schémat“. Zde autor poukazuje na skutečnost, že navzdory „nulté hodině“ se německá inteligence nevzdala pojmů, které se objevovaly v úvahách o němectví již od konce 18. století. Za všechny vytkněme například pojmy „svoboda“ a „jednota“, jakož i tehdy sdílenou představu, že svoboda roste na úkor jednoty a za sjednocení se platí omezením svobody. Urvá-

lek zde sleduje vývoj těchto pojmů a jejich vnímání společností na pozadí několika významných mezníků v dějinách Německa, jakými byla např. léta 1961, 1989 a 1990. Těžištěm jeho zájmu se rovněž stává problematika německé „zvláštní“ cesty, tzv. Sonderweg. Po krátké exkurzi zabývající se jejím vývojem se Urválek zamýšlí nad tím, jak je možné, že po událostech let 1933–1945, kdy bylo zakázáno poskytovat Německu výsady, vyvolalo právě odmítání „zvláštní cesty“ potřebu nové zvláštnosti, počínající rokem 1945. Současně Urválek nastiňuje její pravicové a levicové pojetí.

Ve třetí kapitole s názvem „Poražení a/nebo osvobození“ autor zkoumá, jak se německá poválečná inteligence vyrovnávala s dědictvím let 1933–1945. Konec války vnímala německá společnost dvojace — buď jako porážku, nebo jako osvobození od Hitlerova jha. Urválek zde sleduje smýšlení obou názorových skupin a jejich vymezování se vůči výše zmíněnému období. Na protikladu osvobozených a poražených rovněž ukazuje, jakou roli při utváření poválečného německví sehrála historiografie. V této souvislosti je zde věnována značná pozornost sporu historiků. Opomenuta nezůstává ani kniha amerického historika D. J. Goldhagena *Hitlerovi ochotní katani*, která je předmětem další kapitoly. Autor se zabývá tím, jak byla v Německu přijata a jak ovlivnila dosavadní opoziční schémata.

Pátá kapitola s názvem „Pátání po adekvátní metodě“ otevírá pomyslnou druhou část Urválkovy studie. V jejím závěru a v kapitolách následujících (6. Martin Walser, 7. Hans Magnus Enzensberger, 8. Botho Strauß) se již Urválek věnuje konkrétním představitelům německé poválečné literatury. Nejprve však zdůvodňuje výběr pěti těchto autorů (závěr páté kapitoly patří Günteru Grassovi, částečně je zmíněn i Peter Schneider), hovoří o jejich podobnostech i odlišnostech a rovněž se zamýšlí nad jejich generačními dispozicemi. Avšak nečiní tak proto, aby podobnosti mezi jednotlivými autory vysvětlil jednotnou generační determinací. Zajímá ho spíše vliv nejružnějších generačních očekávání, která čtenář může najít v jejich textech či v kritikách na ně reagujících. Urválek se nejprve zabývá problémem generací obecně, dále pak se zaměřením na generaci 1926–30, často též označovanou jako „skeptická generace“ či „generace roku 1945“, ke které přínáležela většina zmíněných autorů, a rovněž generací roku 1968.

V této souvislosti Urválek seznamuje čtenáře nejen s pojetím generací u K. Mannheima, ale také s výsledky studií H. Schelskyho, S. Weigelové a A. Assmannové, týkajících se generací let 1945 a 1968, a kriticky se vůči nim vymezuje. Nejpodnětější úvahy pro chápání generace roku 1945 však nachází až u německého literáta a esejisty Bodo Morshäusera.

Předjme nyní k jednotlivým ve studii podrobně rozebíraným autorům. Urválek zde prostřednictvím jejich románové, básnické a esejistické tvorby sleduje, jak se vyvíjely jejich úvahy o německví. Zohledňuje přitom generační hledisko i očekávání, kterému byli tito autoři vystaveni. Neopomíná zmínit jejich politické vymezení, ukazuje jejich pozice v rámci bipolárních schémat, načrtnutých v první části studie. Zároveň na příkladech jejich děl demonstruje, jak snaha těchto autorů porozumět německví promlouvá skrze jejich díla. Tvrzení pěti autorů nijak neobhájuje, ani neodsuzuje, zaujímá k nim věcné stanovisko.

Nejprve se Urválek snaží vystihnout, co čtenáři prostřednictvím svého díla sděluje o německví Günter Grass. Zabývá se jak Grassovým raným, tak i pozdním dílem, neboť v něm nachází řadu styčných bodů. Soustředí se především na autorův záměr

a jeho projevy v daném díle. Rovněž si všímá toho, jak na tyto projevy reagovala kritika, a vymezuje se vůči jejím závěrům. Nesouhlasí např. s tvrzením, že se Grass stylizoval do role svědomí národa, a odmítá závěry Grassových kritiků, dle kterých forma, jakou zvolil pro svou autobiografii, odpovídala potřebě „udělit si k stáru rozhřešení“ (s. 232). Dle Urválka se Grassova ambice zpřítomňovat minulost projevuje jak v autorově raném, tak i pozdním díle. Grass však dle Urválka nemluví o minulosti prvoplánově, ale činí tak „až v okamžiku, kdy pro ni najde adekvátní formu vyjádření“ (s. 232). Toto své tvrzení dokládá Urválek například analýzou vypravěčů v jednotlivých Grassových dílech.

Vystupoval-li Grass jako představitel názorového spektra, pro které bylo důležité o minulosti mluvit, zdá se být Martin Walser jeho přesným opakem. Odmítal, jak byla Němcům minulost neustále předhazována. Jeho postoj mu sice přinesl sympatie mezi obyčejnými Němci, ale také nálepku antisemity v očích některých jeho současníků i literárních kritiků. Stejně jako v Grassově případě je zmíněna studie N. Lorenze, s jejímiž závěry se Urválek neztotožňuje. Problém vidí především v Lorenzově jednostranném chápání generačních dispozic. V centru pozornosti kromě Walserových esejistických děl o vztahu mezi národem, Osvětím a člověkem stojí především Walserrův román *Johann*. Postava hlavního hrdiny je srovnávána s postavami Walserových raných děl, např. „Černá labuť“ či „Dub a angorák“. Tím, že Urválek tyto postavy komparuje, zdůrazňuje nejen posun ve Walserově díle, ale upozorňuje i na shodné prvky ve výstavbě některých Grassových a Walserových děl.

Třetí osobností Urválkovy autorské mozaiky je Hans Magnus Enzensberger. Skutečnost, že Enzensberger žil do r. 1979 v zahraničí, mu umožňovala posuzovat německví zvnějšku. Od předchozích dvou reprezentantů německé poválečné inteligence se liší také svou pozicí na pomezí dvou generací, generace roku 1945 a generace roku 1968. Těto pozice dokázal Enzensberger dle Urválka umně využívat, ale přitom na ní zůstat nezávislý. Urválkovým cílem je mimo jiné vysledovat, jak se tato strategie projevovala a jak se na pozadí Enzensbergerovy snahy být vně i uvnitř Německa proměňovaly jeho promluvy o německví. Nejmladším autorem, o němž Urválek ve své studii zevrubně pojednává, je německý dramatik Botho Strauß.

Přestože mezi ním a Enzensbergrem je zhruba patnáctiletý časový rozestup, přihlíží i u něj Urválek ke generační sémantice. Zaměřuje se na Strauův intelektuální vývoj a rovněž v jeho případě se snaží vystihnout napětí, jemuž byla vystavena Strauůva autorská tvorba.

Druhá část Urválkova *Vyměrování Německa* dokazuje, že pětice zde zmíněných autorů se dokázala oprostít od bipolárních schémat. Zjistili, že kromě stávajících řešení existuje ještě třetí varianta, kterou Urválek nazývá skeptickým humanismem. Skutečností však zůstává, že jejich definitivní vzdání se zavedených schémat souviselo s politickými dějinami jen minimálně. Nesehrály tedy tak důležitou roli, jakou jim dosud přisuzovaly dějiny moderní literatury. Urválkův předpoklad, že při promýšlení německví je nutné zohlednit také texty historiografické, filozofické a politické, se tak ukazuje jako opodstatněný.

Urválkovo *Vyměrování Německa* představuje práci, která nám sděluje mnohé o vývoji země, která je naším největším sousedem. Jedná se bezpochyby o zralé a velmi komplexní dílo. Uznání si zasluhuje jak svým časovým, tak i obsahovým rozpětím. V české literatuře není studie, která by takto komplexně pojednávala o idey německví

a o jejím utváření zejména v druhé polovině dvacátého století. Mluví-li se o poválečném Německu a němectví, vztahují se tyto promluvy spíše k některým významným milníkům politických dějin. Skutečnost, že Urválkova studie zahrnuje i filozofické, historiografické a politické úvahy, stává se zajímavou nejen pro germanisty, ale i pro odborníky uvedených oborů.

